

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XII-ik évf.

Január, Február 1877.

1-ső füzet.

NEHÁNY ADAT BLANDRATA GYÖRGY ÉLETE ÉS JELLEME ISMERÉSÉHEZ.

JAKAB ELEKTŐL.

Erdély egyháztörténetében, mint positiv tény, minden kétely fölött áll az, hogy azon férfiak közt, kiknek kezdeményezése és fejlesztő munkássága következtében az unitárius hitvallás ott bevételgetett, megalapított s a többi hitvallásokkal együtt az államtörvények védelme alá helyeztetvén: jövője alkotmányosan biztosított, egyik Blandrata György volt. Oly név ez, minő volt a nem-gondolkodók tömege előtt Áriusé vagy Samoseta Pálé, mely mintegy tartózkodva mondatott ki; oly ember, a kivel kényes dolog volt érdekösséget vallani, a kiről ellentétes hitvallású irók sok rozsat foglaltak írásba, kortársai sok kedvezőtlen hagytak emlékezetben; azon történeti egyének közé tartozott e férfi, kikről szabad és divatos volt sőt mély indokok, csaknem kényszer-erejű tények tekintetéből kellett is olykor megrovólag szólni és írni.

Nevezetes, hogy a gáncsolók közt s megrovói sorában kell lenni saját hitsorsosainak. Én is azok közé tartozom, kik fölöle élesen szóltak, sőt azon eljárásért, melyet korábbi elv- és pályatársával, sőt benső barátjával, Dávid Ferenczcel szemben, annak utolsó éveiben és kivált 1579-ki elítéltetésekor követett, határozottan kárhoztatták. Nézetem ma sem más; egykor, s tán nem sokára, indokaimat, és általában ez unitárius egyháztörténeti nagy kérdést lesz alkalmam kifejteni.

Azt, hogy Blandrata a XVI. század más hitvallású irói szemüvegén át tekintessék ma is; s azért, hogy az egykoruakat eltérő hitnézet és szenvedély, önzés és boszu elfogultakká s természetesen gyakran igazságtalanokká is tette, a mai kor gondolkozói is a régi egyoldalúsággal és balul ítéljék meg őt: az igazsággal s a történetírási kritika szellemével és céljával megegyezőnek nem tartom

azon esetben, ha az idő folyamában az egykori kedvezőtlen vélemények alapjai megváltoztak, ha később napfényre jött adatok a történeteket más színben mutatják. Voltak idők, midőn elég volt kimondani valakiről: „A r i a n u s, A n a b a p t i s t a, J u d a i z á n s!” meg volt bélyegezve, megvetés, üldözés tárgyává lett, polgári jogait s gyakran vagyonát is elvesztette. Volt idő, midőn némely református írók jónak s történelmileg lehetőnek tartották Dávid Ferenczet püspökeik sorából indokolatlanul, egyszerűen kihagyni; midőn Blandrata azért volt némelyek megvetésének tárgya, mert gyűlölködő jezsuiták s türelmetlen katolikus és református írók által az unitárius hitvallásnak II. János (Zsigmond) udvarába bevívője s így a legmagasb körökben elterjesztőjeként mutatattott fel, s mint ilyen, szabadon bántalmaztatott, gúny tárgyává tétetett, neve említése is botránkoztató eretnokségnek tartatott.

Ezek a középkori sötét századokba, a spanyol inquisitio és római egyházi átok alá vetés dicstelen korszakába való tények és ítéletek, melyeket ma elvi vitáknál fegyverül okos ember sem nem használ, sem tőlük nem tart, melyek fölött korunk szabad irányu miveltsége s nálunk az alkotmányban biztosított vallási jogegyenlőség napirendre tért.

Azért tehát, mert Blandrata egy új hitfelekezeti alakulására befolyt, s ez által a római katolikus vallás vagy a reformatio egységén új csorbát ejtett, valamint hogy Mainbourg jezsuita, Hoornbeck, Raymundi, Iselin, Ruben és Spondanus külföldi írók, valamint Forgács, Melius Péter, Párizspápai Ferencz, Timon, Pálma, Pray, Katona, Veszprémi és Batthyány püspök, hazaiak epésen, sujtólag és nem egyszer igazságtalanul irtak róla, én ma a csufolódo megvetést s epéskedő irmodort szabadnak s illőnek nem tartom. A történetírásnak komolynak és tárgyilagosságnak kell lenni, a tényekről és emberekről az irodalom és mivelte emberiség méltóságához illően és csak igazságot szabad szólani. De mindez elvek tudományos érvényét elismerve is, a Blandrata ellenében éppen az unitáriusok között létező kedvezőtlen véleményt és ellenszenves érzületet igen nagy fontosságúnak és komoly figyelemre méltónak vélem, mert ennek mély vallásos, lélektani és történeti alapjának kell lenni. Határozott ítéletet alkotnunk csak akkor lehet, ha majd Dávid Ferencz élete, korszakalkotó merész hitújítása, eliteltetése és a hitújítás nagy mozgalmának az íjesztő eljárás folytán megállítása az újabb történetírás és mai szabad irányu theologiai irodalom nyomozásai és

eredményei alapján megírva lesz; azonban míg az lenne, e havi irat olvasóit érdeklőnek gondolom, ha Blandrata élete és jelleme ismeréséhez neháuy hiteles, eddig csak töredékesen vagy épen föl nem használt adattal és észrevétellel járulok.

* * *

Élete s Erdélybe végleg megtelepedése történetét röviden előre kell bocsátanom.

Ő Saluzzóban, Piemont saluzzoi határőrgrófsága egyik szép kis városában, előkelő nemes szülőktől 1515-ben született, hol ingatlan örökséget birt; e nemzetség több tagja mély vonzalmat mutatott a reformatio és szabad vallásos eszmék iránt; maga a páduai egyetemen végzett s már ifjúságában szabad elveket vallott; testvérei voltak: Blandrata Lajos apostoli szent széki jegyző (Protonotarius) és Blandrata Alphons; voltak több atyjafiai és rokonai, maga nőtlen maradt; a természet- és orvostanban tudor (Dr. Physices et Medicinae); életirói születése évéről különbözőleg irnak, de neki magának van erről egy hivatalos vallomása, mit én valóul elfogadhatónak tartok. Mikor Martinuzzi 1551-ben történt megöletése után órgyilkosinak kitudása végett III. Julián pápa rendeletére Bécsben 1553-ban Martinengo Jeremos apostoli szent széki követ házánál köznyomozás tartatott, több tanuk között Blandrata is mint XXI-ik tanu kikérdeztetvén, magát 37 évesnek vallotta, e szerint születése 151⁵/₆-ra teendő. Udvari életét I. Zsigmond lengyel király második nejénél, Bona királynénál, Sforza Galeazzo János majlandi herczeg leányánál kezdette, hol huzamos évig volt udvari orvos, s ugy látszik, az anyakirályné tanácsából ment legelőbb ¹⁾ Erdélybe 1544-ben mint Izabella Magyarország özvegy királynéjának orvosa (Physicus), ott élt és ugyan akkori vallomása szerint a királyné udvarában 8 évet szolgált, 1551-ig; ekkor az országából I. Ferdinánd által kisziolett királynét bujdosásában Kassára, azután 1552-ben Lengyelországba Bona királynéhoz, Izabella anyjához, s innen Oppuliába és Ratiborba, azután ismét vissza Lengyelországba kísérte; innen az öreg királynéval Olaszországba menvén, egy ideig Velence környékén tartózkodott, Mestri egyházi községben fizetést huzott ²⁾, hon-

¹⁾ Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde. Neue Folge. Zweiter Band. 1857. 39. 57. 69 ll.

²⁾ Ugyan ott. 39 l.

nan a bécsi említett kiballgatásra idéztetett meg, augustus 17-én megjelent, kihallgattatása után ismét visszament Olaszországba, s egy ideig némelyek szerint Paduában, mások szerint Ticinóban mulatott, barátaival és másokkal érintkezései közben vallásos kérdésekről szabadelvűleg nyilatkozott, mi a páduai szent inquisitionak tudomására jutván, üldözőbe vétetett, némelyek szerint börtönbe is záratott, de onnan elillanván: Genfbe menekült, hol épen azon időtájban 1553-ik évi october 27-én Servet Mihály vallásújítási tanaiért s különösen Restitutio Christianismi czimű hies theologiai művéért a helybeli református egyházi tanács ítélete következtében megégettetett,

Blandrata Genfben Calvin vallási nézeteit fogadván el: az odavaló olasz reformált hitközség tagjává lett, Calvinnal kétes kérdések fölött gyakran vitatkozott, tanításait hallgatta, Jézus istenségéről ellenvetéseket támasztott nem csak a köznép, de maga Calvin előtt is, a ki őt felvilágosítani s aggodalmait eloszlatni igyekezett, de csak hamar átlátta, hogy Blandrata minden kérdéseire nézve nincs teljesen megnyugodva, sőt azt is észrevette, hogy az olasz reformált egyházi tanácsban Alciati Pál és Gentilis Bálint ellen, Calvin tanaitól eltérő vallásos újításokért folyt perügy tárgyalása alatt Blandrata szokatlanul meg volt indulva; Calvin igyekezett őt megnyugtatni, mult életében lehető tévedéseire nézve teljes biztonságot sőt azok nem fürkészését ígervén neki. Blandrata épen abban cselet vélt rejleni; egy alkalommal tehát, midőn Calvin nyilvános hittani előadást tartott, melyen Blandrata is jelen volt, a város egy ügyészének (Syndicus) véletlenül — mintha az előadást maga is hallgatni akarná — a teremben megjelenése őt annyira megdöbbsentette, hogy orra vére folyását tettetvén, a teremből hirtelen eltávozott, Genfet rögtön elhagyta s oda többé vissza sem tért. Ez esemény évét s Blandratának Lengyelországba menetelet Stoinius Unitáriusokról irt Epitomáiban, Sandius Bibliotheca Antitrinitariorum czimű könyvében, Béza Calvin életiratában 1558-ra teszi, Uzoni Fosztó és Kozma Mihály erdélyi unitárius emlékirók szerint Blandrata elébb Helvecziába, onnan Németországba ment s úgy jutott később Lengyelországba. Azt hiszem, hogy az utóbbi előadás csak Blandrata utjának irányára vonatkozik s ez esetben Lengyelországba menése évének a Béza által kijelölt év bizvást elfogadható, annyivalinkább, mivel ezt Calvin művének egy újabb kiadásában is megerősítve látjuk.

Nézzük ez eseményt Calvin műveinek legújabb kiadóitól a nagy mestert szépítőleg, fogyatkozásait mentegetőleg előadva. Akarom, hogy a Blandratát illető történelmi fölfogás légköre tisztuljon, s ez legbiztosabban az ellentétes nézetek egymás mellé állítása által érhető el.

„Nyugodtan és csöndesen élt — így ír maga Calvin — nálunk Blandrata egy ideig s keresztény tanulékonyságának jelét adta. Később kerülőleg kérdésbe kezdette vonni hitünknek a Krisztus istenségéről szóló cikkét s ábrándjait (somnia) titkon terjesztette a tudatlanok között; de hogy a büntetést kikerülje, kérdéseit Martingeno Miksa genfi olasz református papnál tette le, a ki azonban mind e frivol elmefuttatásokat (speculatio), mind magát az alkalmazatlankodó embert megvetette. Kérdéseivel Calvint is gyakran fárasztotta, magát ma behizelegte, szinlelve, hogy feleletei által ki van elégítve és megnyugtatva, s más nap egészen új embernek mutatta magát: nem szünék meg ismét épen azokról tudakozódni, a mikről már elégszer hallott. Calvin ezért kényszerítve volt — írják művei kiadói — neki egy alkalommal szemébe mondani: „Utálatos arczod mutatja előttem ama szörnyet, mít szivedben rejtegetve ápolsz.“ Colladonus azt írja, hogy ez Blandratának a trinitásra vonatkozó kételyeit illette. Megtörtént az is, hogy Calvin őt elég durván korholta azért, hogy ha még lehetséges lenne, tenné jóvá hitszegését, álnokságát és tekervényeskedő cselszövényeit, melyek gyűlöletes-volta által ki volt már fárasztva. De mind e mellett is nem szünt meg őt nyájasan köszönteni s előadásaira beengedte, sőt még azt is megtette e gonosz ember kivánságára, hogy egy rövid iratban eloszlalni igyekezett aggodalmait, melyek által ez a semmirekellő (?) magát tanulmányaiban ígátoltnak tette. Az imént említett író azt jegyzette fel róla, hogy Calvin utoljára tanukat hívott s azok előtt adta meg felvilágosításait, hogy azok foglalják írásba, a miben már megegyeztek, hogy ne kelljen újra meg újra kezdeni a vitát“.

„Blandrata kérdései, a mikre Calvin megfelelt, vagy nem voltak írásba téve — mondanak tovább a kiadók — vagy nem jöttek le korunkra, vagy több ily felelet létezését kell feltennünk; mert azon saját kézzel írt rövid művecske (Schediasma), mi Blandratától a Genfi Cod. 113. lapja 81 sz. alatt megjelent, a mire Calvin ezt írta: „*Servetica deliria Georgii*“, s a mi ki van adva Trechsek által Antitriunitar. II. 467 l. nem olyan, a mire

azon felelet, a mit Calvintól nyomtatásban olvashatni, tartozhatott volna. A mely más feleletek tőle megjelentek, szintén nem egyeznek az itt fenforgó kérdésekkel s nem Confessio alakuk; azok külön tán nem is voltak soha kinyomtatva“.

„Blandratának Genfből 1558-ban eltávozását megerősíti Calvinnek 1558-ban december elején Lismaninhoz irt levele, mely annak már akkor Lengyelországba menetelét bizonyítja, s melyben őt, mint a Servetus-féle factio legszenvedélyesebb magasztalóját nyomon kísérvén, éber szeme őt ábrándos hitelveivel tért foglalni nem engedte; Blandratát itt is szörnynek mondja s kérte Lismanint, óvja a kegyes atyafiakat, hogy addig, míg őt jól ki nem ismerték, őrizzék tőle. „Midőn nekem egy alkalommal — írja Calvin — rúttul hizelkedett, tisztelendő atyjának hivott, tekintélyemtől függését nyilvánította, én mindig azt feleltem neki tartózkodás nélkül: előttem arcza gonosz és facsarós eszének s megromlott lelkének mutatója; én róla semmi jót nem remélek, mert tekerődző kigyóként körül akart engem fogni, ha Isten nem segített volna, hogy ravaszágát átlássam. Azután mérgét kiokádta. A ki tehát magát megsaladni nem akarja, kerülje e pestist . . . sat.“

„Akadtunk Bullinger egy levelére — így szólnak tovább a kiadók — melyet Radzivil Miklós vilnai palatinushoz irt szeptemb. 30-án 1561-ben, melyből kitűnik, hogy Blandrata 1558-ban május vége felé hagyta el Genfet és Zürichbe ment s kevés ideig ott mulatván, csak azután ment Lengyelországba. Ez jó ki Martyr Péternek egy Lubieniecicus H i s t o r. R e f o r m. P o l o n. című műve 126. lapján levő leveléből is. Egyébiránt Blandrata Calvinra lengyel barátainak sokat panaszt, hogy vele rosszul és méltatlanul bánt s kérte, hogy a helvét theologusok jó akaratát számára nyerkék ismét meg, de Calvin mindig szigoruan ellene szegült, olykor a közbenjárókat is megdorgálva“.

„Ugyan azon kiadók elbeszélvén Blandratának Calvin egyik felolvasásán a genfi syndicus megjelenésétől történt megrettenését s orrvére megindulása ürügye alatt való gyors eltávozását: nem annyiban amazt ijesztőnek, mint Blandrata tettét vélik nevetségesnek“. ¹⁾ Ugy hiszem, miután Servet csak azelőtt égettetett meg, Blandrata már többször

¹⁾ Corpus Reformatorum Volumen XXXVII. Joannis Calvini Opera quae supersunt omnia etc. Volum. IX. Brunsvigae sat. 1870. Caput XXXVIII. Responsum ad Quaestiones Blandratae 1558 feliratu czikk során. Láss Blandratáról többet: Diarium Tubingense, (Tübing. Zeitschrift) 1840. IV,

meg volt vallásos nézeteiért intve s Calvinnak a más nézetűek irányábani szigorú türelmetlensége immár csaknem inquisitori jelleme fajult volt; ama gunyos észrevétel inkább bizonyítja a hatalom elbizakodott nyers cynismusát, mintsem megbélyegzi Blandratát féltékenységeért.

Blandrata Lengyelországban is a protestánsokhoz csatlakozott, kik őt a Calvin hitelvét bíró Lismanin Ferencz hírneves lengyel hittudós ajánlatára atyafiságos érzéssel, sőt — a mint Calvin magát kifejezi — mint az Isten angyalát úgy fogadták, de legtöbbet Pinczovban tartózkodott, hol a szent háromságot és Jézus közbenjáróságát ismét vitatni kezdette, Gonesius Péterrel és az Erdélyből távozni kényszerült Stankar Ferenczcel érintkezett, sőt velök és Lismaninnal vallási kérdésekben gyakran vitatkozott. A vitás kérdéseket elhatározás végett zsinat elé vitték 1558 és 1559-ben, de bárha sikere nem is volt, szabad nézetei tekintetéből már 1560-ban Blandratának oly hire és befolyása lett Lengyelországban, hogy az azon évi szeptemberi xianzi és pinczovi s az 1561-ki krakkói zsinaton Kis-Lengyelország (értendő a krakkói kerület) seniorának neveztetett. Calvin megtudván Blandrata Lengyelországban létét, 1561-ben, levelet irt a krakkói és pinczovi reformátusokhoz, s különösen Lismanint — a mint fennebb érintve volt — Blandratának Servet-féle gondolkodás módjára sujtó észrevételek kíséretében figyelmeztetve, óvta őket vele minden vallásügyi érintkezéstől és attól, hogy szavának hitelt adjanak. E levél úgy megfordította Blandrata irányában az elméket, hogy bár hosszas vita után, de mégis elhatároztatott, hogy őt hitvallása írásba foglalására s ha magát Calvin állításaival szemben ártatlannak tartja, annak bebizonyítására szólítsák fel; mit ő teljesített és hitvallását 1562-ben márcziusban a xianzi zsinaton beadta, felolvasták áprilben a pinczovi zsinaton, némelyek helyeselték, mások nem; átküldötték tehát Calvinnak Genfbe azon ígérettel, hogy őket egymással a hitczikkekre nézve kibékítik; azonban ez kedvezőtlenül irt vissza: „nem bizik -- ugymond — Blandratának sem ígéretében, sem neve aláírásával való önkötelezésében“, sőt — a mint előbb is érintve volt — válaszirátában élesen támadta meg s a reformált egyházakból eltávolítását hathatósan sürgette.

Calvinnak irányában való gyűlölségét már Genfben ismerte Blandrata; most ezt Lengyelországba küldött levelében üldözéssel fajulva látta maga ellen kitérni s meg volt győződve helyzetének

tarthatlansága felől; most már készülöben volt egy közös vita Pin-czovban egyfelől a Luther és Calvin tanait követők, másfelől a Blandrata nézeteihez hajló reformátusok között, minek — bárha Radzivil Miklós herczeg vilnai vajda is pártfogói közé tartozott — magára nézve kedvezőtlen eredményét csaknem előre láthatta. Ezen kétség és aggodalom közötti állapotában épen alkalmas időben jött Erdélyből II. János (Zsigmond) választott király felhívása, a ki őt, mint előtte még királyi anyja korából ismert férfit, 1563-ban orvosává és belső tanácsosává hívta meg. Blandrata örömmel fogadta a királyi kitüntetést, Lengyelországból Erdélybe ment át s a király haláláig mint orvos annak udvarában szolgált; mint felhatalmazott, királyi megbízásokat hajtott végre, követségekben járt el s az udvarnál nagy befolyással bírt. Gromo András ezeket hagyta fenn róla: mintegy 54 éves, vaskos, erős férfi, az udvari emberek előtt nem igen kedvelt, de félték tőle azon nagy befolyásért, a mivel a király előtt láthatólag bírt. ¹⁾ II. János király halála után, Báthori István, Kristóf s utóljára 1581-től 1588-ig Báthori Zsigmond kiskoru fejedelemnek, és gyámjának Ghyczy János kormányzónak szintén udvari orvosa és tanácsosa volt haláláig, a minek napja oklevéli bizonyossággal nincs tudva. Némelyek a külső életírók közül tévesen 1560-ra, mások 1571-re, meg mások 1582-re vagy 1586-ra, Veszprémi Biographia Medicorum czimü könyvében 1590-re, Bod Péter Historia Unitariorum-ában 1611-re s így mások más évekre teszik halála napját. Sandius azt mondja, hogy midőn 1579-ben Dávid Ferenczcel vitatkozott, már „vén“-nek nevezik, de midőn Bellarminus a Krisztusról 1585-ben könyvet irt, Bl. még élt, meghalt volt azonban 1592-ben, mikor Socin Vujek-et megczáfolta, sőt tán már 1586-ban sem élt többé. Halála helye is, épen mint ideje, különbözőleg határoztatik meg; némelyek Erdélyben Gyula-Fejérvárrat, mások Lengyelországban, de a hely megnevezése nélkül állítják meghaltnak, némelyek természetes, mások erőszakos halállal, némelyek sógora, mások tesvérének fia s önmaga által tett végrendeleti örököse által erőszakosan megfojtottnak írják. Én halála napjára nézve két emlékirat értesítését látom figyelemre méltónak, egyik Soterius Györgyé, a ki a halált bizonyítatlanul, tehát teljes hitelt nem érdemlőleg öcsese által állítja végrehajtottnak 1588-ban május 5-én; ennek csak utóbbi részét tartom elfogadhatónak, azért, mert — a mint alább idézve lesz — más hite-

¹⁾ Archiv der Siebenbürgischen Landeskunde sat. U. o. 39 I.

les irott adatokkal egyezik ¹⁾); a másik vélemény Ruben Lénárdé, mit Bayle tartott fenn. „E férfi — így ír a tudós életrő — katolikus érdeken Lengyel- és Erdélyországban ez időtájt utazván: 1588-ban Erdélyben volt, s Báthori Zsigmond erdélyi fejedelemnek ajánlva, a bálványozásról némely thesiseket tett közzé nyomtatásban s azokat nyilvános vitatkozás tárgyává ki is tűzte, de senki nem jelent meg. E férfi Blandratáról így ír: „Midőn a megelőző napon házánál nála, még egészségesnél voltam, (kétségkívül Gyula-Fejérváratt, mert ez volt a fejedelem székhelye s Blandrata udvari orvos volt) a rá következő éjen élete hirtelen kioltatott (subito extinctus est). Vajjon a sátán vagy sógora által-e? a dolog egész Erdélyben léte alatt bizonytalanságban maradt“.

Azonban a kérdést teljes világosságba helyezi az ifju Blandrata Györgynek, Bl. Alphons fiának 1588-ban május 21-én az íránt adott önkötelező írása, hogy ő az unitárius hitvallást, melynek halálaig megtartása föltételével rendelte őt nagybátyja Bl. György jövai általános örökösévé, soha el nem hagyja. „Én Blandrata György, Alphons fia — ez annak tartalma — tudtára adom mindazoknak, kiket illet, hogy miután a kegyes emlékezetű tiszteletre méltó és kitűnő (honorabilis ac excellentissimus) néhai Blandrata György a közelebbi napokban az élethől kiragadtatott és ő halála előtt készített végrendeletében engem minden vagyona örökösévé tett oly föltétellel, hogy azon keresztény és evangéliumi hitben és vallásban, melyet a pápistaságról való lemondásom után elfogadtam, állandóul megmaradjak; ha pedig a pápistaságra ismét visszatérnék, ezen örökséget rögtön veszítsem el, s az szálljon a másik unokájára: ez okból igaz hitemre erősítem és ígérem, hogy a mig élek, azon vallást, melyet helyesnek találtam és már abban több évet éltem, soha semmi időben meg nem változtatom. Ha pedig másképen cselekedném, (a mi hogy nekem gondolatomba se jöjjön, Istent esedezve kérem), azon esetben kész vagyok a végrendeletben kifejezett büntetésnek magamat alávetni, hogy t. i. tőlem, mondott atyai nagy bátyám által hagyott minden vagyonom elvételék és rögtön öcsémnek adassék. És hogy ezt megteszem és teljesítem, Isten szí-

¹⁾ Soterius ezt Ghyczy János erdélyi kormányzó halála alkalmából is említi; leírván annak körülményeit, előadását így zárja be: „Blandrata az elmúlt májusra (1588-ik évre) jósolta a kormányzó halálát, de ő maga végezte be akkor életét, s urát még az élet vándorútján hagyta.“ Jakab Elek: A Ghyczyek Erdély Történetében különös tekintettel a kormányzói intézményre. Buda-Pest, 1876. Akadémia kiadványa, 53 lapon.

ne előtt ismét és ismét hitemre fogadom és erősítem, sőt azt is hozzá teszem, hogy a méltóságos erdélyi fejedelem, legkegyelme-
sebb uram tudta nélkül ezen országból ki nem megyek; mely do-
log emlékezetére, hitelül és állandóságára ezen saját pecséttemmel
megerősített kéziratomat kívántam kiadni. Költ Gyula-Fejérváratt,
május 22-én az Urnak 1588-ik évében. Aláírva: Blandrata György¹⁾.
Ezen hiteles adattal szembe állítván Blandrata végrendeletét, mely
1588-ban ápril 1-én Gyula-Fejérváratt költ, s melyet hátrább is-
mertetni fogok: tény gyanánt fog bebizonyulni az, hogy Blandrata
1588-ban ápril 1-je és május 21-ke között, tán Soterius idézett ál-
litása szerint- május 5-én halt meg és pedig — ugy látszik — ter-
mészetes halállal Erdélyben, Gyula-Fejérváratt; csak így van ér-
telme az épen most ismertetett reversalisanak, melyet örökösétől
hihetően az unitárius érdekeket védő végrendelet-végrehajtók vet-
tek, a kiknek neve hátrább említve lesz, s a mi az erőszakos ha-
lál föltevését nagyon kétségessé teszi. A hirtelen halál lehet ko-
rosság vagy szélhűdés eredménye.

* * *

Ez Blandrata életének mintegy kerete. Nézzük, mivel töltöt-
te be ő a szinte 40 évi pályát, a minek csaknem fele inkább há-
nyódás volt Európa különböző országaiban és népei közt, mint nyu-
godt élet? mivel töltötte be különösen az erdélyi fejedelmi udvar-
ban éveit? mit tett a politika, a vallási reformatio és tulajdonképi
élethivatása, a gyógyítás, az orvostan terén?

Politikai működésére nézve azon kor történetirőinál föl van je-
gyezve s eredeti adománylevelekben és más hiteles adatokban meg
van állapítva ama tény, hogy Blandrata Izabella özvegy királyné,
II. János (Zsigmond), Báthori István, Kristóf és Zsigmond fejedel-
mek alatt a tudorsági czim és udvari physicusi rang mellett feje-
delmi tanácsosi czimet és tisztet birt, a fejedelmi udvar állandóul
élt az ő tanácsaival, követségekbe küldötték, közbenjárói tiszttel
bizták meg; mint ilyen volt I. Ferdinándnál, II. Miksánál, járt Len-
gyelországban az ország nagyjainál és Báthori István királynál. Az
ily küldetések nem köznapi képességeket tételeznek föl. S valóban
a Blandrata kicsinylése vallási nézeteiért indokolatlan. Blandratá-

¹⁾ A gyula-fejérvári káptalan levéltárában levő eredeti után: Centuria
Ee. 18. szám.

nak már Olaszországban nem közönséges ismeretségeit, Erdélyben való szép állásáért tisztességben létét, valamint már Izabella királynénál nagy befolyását tanusítják egyebek közt Veráncz Antal levelei. E később nagy tekintélyüvé vált tudós Krakkóból 1546-ban így ír hozzá egyik levelében: „Küldöm velencei barátid leveleit, melyeket üdvözet és rólad való sok szép ajánló nyilatkozat kíséretében adtak át nekem, de Thoddaeus orvosnak és Gradonici Pál olasz nemesnek — szerető barátaidnak — megbízásait is teljesítem, kérve téged, hogy velök levélben mihamarább találkozzál, én pedig magamat és ügyemet, miről bizalmasan már rég irtam volt neked, (érti a királyné udvarába visszafogadtatását, honnan hirtelen elhatározásból eltávozott volt), a legbensőbbben ajánlom. Hallom — írja tovább — hogy vissza akarsz térni Olaszországba. Ha szabad barátnak barátját tanácsolni, kérnélek: hogy ha hivséged és erkölcsi tulajdonaid tetszenek, ne hagyd el a ritka erényü és jellemü s nemes liberalitásu királynőt. Tudományod, ügyességed s egyéb jó tulajdonaid felől magasztalólag szólnak Velenczében s igen nagy ott a te becsületed; de hidd meg, hogy oly fejedelmet és nemzetet, minőnek kebelében most vagy, nem mindenütt találhatni; járd be a legnagyobb országokat s nem sokat találsz olyat, mint Izabella királyné és a magyar nemzet, a kinnél a külső származásu emberek szorgalom által mind vagyonhoz juthatnak, mind pedig erény által a nemzeti méltóságok s tiszték legfőbb polczaira emelkedhetnek.“ Egy más levelében, melyet Veráncz egy évvel ez után 1547 május 28-án Gyula-Fejérvárról Péchi Gáspár barátjához irt, így nyilatkozik Blandratáról: „Blandrata orvos ügyedet rendbe hozta kívánságod szerint, mert ez egy valódi humanus ember, mintha barátaid s barátaid számára született volna. Senkinek a sikerért rajta kívül köszönettel nem tartozol, ő nem közönséges szeretettel szeret téged, a miről másképen is meg fogsz győződni, mihelyt ott leszel a hol ő van, vagy legalább nem leszel soká távol tőle, ámbár távol élő barátaid iránt sem feledi kötelességeit; mert őt okok bírják arra, hogy barátokat szerezzen magának s arra is, hogy őket megtartsa. Légy hát új helyzetted iránt reménynyel — így zárja be levelét — siess az udvarnál helyed elfoglalni, engem szeress, orvosunkat pedig — mindnyájunk pártfogóját ne csak szeresd, de tiszteld is; mert neki mindenki iránt nagy érdemei vannak ¹⁾. Ez Blandrata befolyását két irányban tanusítja: hogy Péchy célzott ért, s egy

¹⁾ Magyar történelmi emlékek IX-ik kötet. Irók. 256—57 ll.

év alatt Veráncz az erdélyi udvarban — honnan ifjui hirtelenkedésből távozott volt el — ismét visszakerült és most Blandratával oly benső viszonyban élt, hogy együtt tartottak asztalt is.

Midőn I. Ferdinánd Izabella özvegy királynéval 1551-ben Erdély és a magyarországi részek átengedése iránt alkudozott, Széchi Lénárt és a magyarországi főrendek minden erejükkel ellentették s igyekeztek őt a rá nézve káros, az országot illetőleg szégyenletes cserétől visszatartóztatni, de belső tanácsosa Blandrata (Forgách szerint Ferdinánd ígéretei által megvesztegetve) Loborszky lengyellel együtt rábeszélte ¹⁾, száműzetésébe vele ment, nagyobb életjáradék és udvartartási költségösszeg, Opuliánál és Ratibornál jövedelmezőbb cseretárgy adása kieszközlésében mint megbízott működött, II. János (Zsigmondtól) 1563-ban Báthori Istvánnal együtt nyert megbízatása következtében Pozsonyban egy új békeszerződés létesítésére tettek kísérletet ²⁾, a mit a viszonyok hirtelen nagy mérvű megváltozása hiúsított meg; midőn a fejedelem 1566-ban Szolimánt Nándor-Fejérvár közelében Zimonymnál meglátogatta, az ország nagyjai között Blandrata is kíséretében volt; 1571-ben Báthori István erdélyi vajdává választatván: Fogaras várának a zálogösszeg lefizetése mellett kiadására Kendi Sándor és Blandrata által szólította fel Békést.

Blandratának Báthori István alatti politikai befolyását világosan tanúsítja egy a bécsi csász. titkos levéltárban levő tudósítás, melyet Paczót János Miksa császárhoz 1573 nov. 27-én tett. „A rá bízott követségben hiven kívánt — ugymond — eljárni s betegsége daczára elment Erdélybe, hol még betegbb lett s a vajda, Báthori István orvosai által gyógyíttatott. Ezek közt Blandrata, a vajda benső tanácsosainak egyike, a kitől a következőket hallotta: Báthori hírét vette annak, hogy ő felsége őt nem jó szemmel nézi s szeretné a vajdaságból kivetni; biztatják is mind a franczia, mind a lengyel király, hogy ő felsége hűségétől térjen el; de ő nem akar, bárha tanácsosainak nagyobb része is azt ajánlja, s bár komoly adatai volnának erre, minő például: az ő felsége neheztelése, unokatestvére Kerechényi Lászlóné iránti igazságtalansága, Szathmárnak mint erdélyi birtoknak vissza nem adása, Békésnek — az ő halálos ellenének — pártfogása, fölkelésre bátorítása; levelet talált a vajda Rubertől Békéshez írva, melyekben biztatja őt, hogy

¹⁾ Franc. Forg. Rer. Hungaricar. Commentar. Posonii et Cassoviae 1788. 37 l. — ²⁾ Pray. Epistolae Procerum sat. III dik köt. 174. l.

ha Fogarast törvény útján el kell is veszítnie, ki ne adja a vajdának, tartsa erősen, ha ostromoltatnék, Ruber segílyt fog neki vinni; Rubernek Pekri Gáborhoz irt hasonló tartalmu leveleit is fogták el, mik most a vajda kezében vannak. Mindezek a mellett szólnak, hogy Báthori a császár hűségét hagyja el, de ő nem akarja; Blandrata tanácsolja ő felségének, hogy Báthorit becsülje meg, mert ily nagy férfit sokat használhat ő felségének s az egész kereszténységnek.

„Paczót — így zárja be tudósítását — nem tudja: vajjon mind ezt magától mondotta-e Blandrata, vagy a vajda beleegyezéséből? Még csak azt írja meg ő felségének, hogy udvarában vannak a vajdának olyan emberei, hogy bármit végeznek oda fenn a tanácsban, azt a vajdának mindjárt tudtára adják.“¹⁾

Midőn 1575-ben a lengyel királyi szék megürült, megnyerése végett személyét képviselő követévé és biztosává Báthori elébb Sulyok Imrét választotta, ennek a dolog nem akarván sikerülni, másodsor Blandratát küldötte el azon utasítással, hogy Miksa császáron kívül bár ki ellenében érvényesítse a vajda követelését; Blandrata az országgyűlésen előadván fejedelme megbízásait és biztosításait, a választó-rendek nagy részét anynyira megnyerte, hogy azok neki tudtul adták: értesitse fejedelmét, hogy Miksa ellen is bizvást lép-jék fel; Blandrata az utasítást gyorsan teljesítette. Érdekesen írja le octob. 20-án költ levelében a lengyel állapotokat elmondja fáradozásinak eddigi eredményét és hogy mily érvek döntők a kérdésben, tudatja a fejedelemmel, mit kell tennie, utoljára erős hitét fejezi ki az ügy sikere iránt s urát is biztatja szilárd remélésre és gyors cselekvésre. „Dolgaimban, uram, előmegyek — írja levelében — Nagy-Lengyelországban ismét miénk a többség, az Kis-Lengyelországban is; ott az előkelőknek 1500 tallért adtam s azok megígérték a közreműködést és szavazatukat. Fölkerestem a lengyel nemesség főbjeit: Olesnicki-, Sandnycky- és Chikowszkiakat, kik mind ígérték szolgálatjokat; lehet jó reménységünk kétségkivül, sőt én csaknem bizonyosan hiszem győzedelmünket. Ő Nagysága is legyen — így ír tovább — erős lélekkel, szüntelen kérje az Istent s kirtartóan reméljen; mert nóha itt minden változó s az emberek elméje és hite ingatag, a kivitel nehéz, sőt én a czél elérése főeszközének a pénzt látom; mind a mellett is nem szabad elcsüg-

¹⁾ Szilágyi Sándor Erdélyi országgyűlési Emlékek című műve előké-születti adatai körül.

gednünk és a győzelemről kételkednünk, mert a mi pártunkon többen vannak és a nemesség jelesebbjeiből valók. Küldök — írja folytatólag — némi pontozatokat, mikről ő Nagysága gyorsan határozzon és velem elhatározását tudassa. Küldjön különösen két diplomának való tiszta beiratlan hártját saját kezével írva rá nevé és függő pecséttel ellátva — erre igen nagy szükségem van, a többi aztán bizzuk a dolog kifejlődésére ¹⁾. A pontozatok a lengyelek szabadságainak biztosítása, tartozásaik kifizetése, némely tartományaiknak a muszkától visszavétele iránti ígéretadás voltak, mikre Báthori fejedelem készséggel rá állott s hiteles oklevélbe foglalva, egyéb Blandrata által kívántakkal együtt, második követe, Berzeviczei Márton által új utasítás és ígéretek alakjában megküldötte, miket a követek az ország választó-rendei előtt előadván: azok azt jó néven vették s Báthorit nagy többséggel királyokká fogadták, a választási oklevelet megbízójuk nevében a követek decz. 14-én 1575-ben irták alá ²⁾. Minő szolgálatot tett Blandrata Báthori Krisztof és Zsigmond fejedelmeknek, hátrább említve lesz, szóval: Blandrata öt erdélyi fejedelem személyes és dynastiai ügyében s mindenik alatt egyszersmind az ország közkormányzati dolgaira is nagy befolyással birt s erről eredmények szólnak.

Saját hitvallásának és a reformatio érdekében való működésének tüzetes tárgyalásától tartózkodva, ezúttal csak néhány főbb mozzanatot érintek kivált külföldön tartózkodása idejéből, azért, mert azok e téren való későbbi munkásságának mintegy alapjai. Feljebb említett önvallomásában 1553-ban mondja: „hogy azon évben Mestri-ben Velence mellett meggyónt és uri szent vacsorával élt“, ekkor tehát még nyilvánosan a római katolikus hitvalláshoz kívánt tartozni; ugyanazon évben Genfben menekülésekor az ottani Calvin-féle hitnézeteket fogadván el: a protestánsokhoz csatlakozott, s mint Bayle megjegyzi, nagy tanulási kedve és jó modora által befolyt az ottani protestánsok erősödésére; Calvinnal meghasonlása már ismertetve van. Helyén látom itt Lengyelországban 1562-ben írásba foglalt hitvallását ismertetni, azért, mert abból kiténik, hogy az ő theologiai felfogásában, mi e vallomásban nyilvánul, constatulva van az ő Calvinnal öszszeférhetlensége is.

„Vallom — így szól a xianzi zsinatra beadott hitvallásában Blandrata — hogy hiszek az egy Atya Istenben és az egy ur Jé-

¹⁾ Pray, Epistolae Procerum sat. III. köt. 195—202 ll. — ²⁾ Bethlen, Völgf. Histor. Lib. V. pag. 111. VI. pag. 391. 409.

zus Krisztusban, az ő fiában, és az egy Szentlélekben, melyek mindenike lényegileg (essentialiter) Isten. Elutasítom magamtól (detector) a többisten-hívést (Deorum pluralitatem), minthogy csak egy, lényegében megoszolhatatlan Istenünk van. Vallom, hogy három különböző önálló lény van (tres esse distinctas Hypostases); Krisztus örök istenségét és születését, és hogy az igaz Szentlélek mindkettőtől származó örök Isten“.

Az egyházi történetírók és Blandrata életirói mint a korábbiakat, ugy e hitvallása őszinteségét is kétségbe vonták.

Utolsó, a mit e téren főlemlitendőnek tartok, 1564-ben II. János (Zsigmond) választott király által az enyedi hitczikk-vitatási zsinat elnökévé választatása. „Kineveztük — így szól a kir. rendelet — a mostani enyedi zsinatra teljhatalmunk és tekintélyünk ráruházása mellett igen kitünő Blandrata György tudort, a mi orvosunkat“ Ezen zsinat célja az urvacsora felett eltérő nézetűek egyeztetése s ha az nem jó létre, mind a Luthert követő szászok, mind a Calvin nézeteit valló magyarok részére külön püspök választása volt. Az első nem sikerülvén: az utóbbi következett be.

Blandratának positiv irányban sőt hivatalos minőségben való vallásos működése Erdélyben e zsinati elnökséggel kezdődik, ez és ezutánai tettei, vallástételei és theologiai írásai Dávid Ferencz elítéltetéseig, sőt azon túl is, haláláig logikai, tárgyi és történeti oly szoros kapcsolatban vannak a Dávid Ferencz vallásújítási működésével, hogy ennek — ha Isten segít — összfüggő tárgyalását egy más alkalommal fogom megkísérteni.

Az erdélyi fejedelmek mellett orvosi működését már érintettem; itt bizonyítékokat is idézek arra, hogy a politikai magas állás tisztességén és anyagi hasznán kívül kitüntető fejedelmi adományokban és ez által magyar nemesi jogokban is részesítettet. II. János (Zsigmond) volt az első, ki behivatása után, az 1556-dik évben Katalin napján Kolozsvárt tartott országgyűlés végzése következtében a fejedelmet illetőleg fiskusra szállott (secularizált) gyula-fejérvári káptalani és kolozsmonostori konventi birtokokból Magyar-Cserged, Bolgár-Cserged és Keresztényfalva nevű alsó-fejérmegyei, azelőtt a gy. fejérvári káptalan birtokához tartozott falvakat Blandrata Györgynek és örököseinek adományozta. Sem az adománylevél, sem a beigtatásról készült jelentés maig sincs fölfedezve; tehát az éve nem tudható. Gromo András, Medici Cosmos florenczi és sienai herczeg II. János (Zsigmond) udvará-

ban 1564—65-ben volt követe, urához tett hivatalos jelentésében mint tényt beszéli el, hogy a király Blandratát, Balassa Menyhárt gyalázatos árulása által mélyen megbántva, sőt e miatt súlyosan meg is betegedve, szorongó helyzetében udvari orvosul és benső titkos tanácsosául hívta meg s négy nagy helységet adományozott neki.¹⁾ Blandrata egy nyomos életirója azon véleményben van, hogy ez adományozás az 1564-ben tartott enyedi zsinaton való elnökségével szerzett érdemeiért történt²⁾. A tény fenn van tartva Báthori István erdélyi vajdának 1573-ban Orbán pápa ünnepe után ötöd napon (május 29-én) Thordán költ egy fejedelmi jóváhagyó levelében, melyben megegyezését adta a fejedelem, törvényes pecsége alatt, nyílt alakban költ azon örökös vásári szegződéshez, melynél fogva nemes és igen kitünő (generosus et excellens) Blandrata György physikus és orvostudor személyesen megjelenvén a fejedelem előtt, s minden közeli és távoli rokonainak és testvéreinek, valamint örököseinek is, kiket ez ügy bármi tekintetből illetve vagy illelhetne, terhét és netaláni követelését magára vevén, érett elmével megfontolás után őt rendkívül nyomó szükségei tekintetéből, imént említett birtokait, melyeket ő boldog emlékezetű méltóságos fejedelem urtól, II. János (Zsigmond) Magyarország királyától maga és örökösei részére örök adományul nyert volt, minden hasznaival és mindazon tartozandóságaival együtt, melyek eleitől fogva bár mi képen azon birtokokhoz tartoztak és tartozniok kellett, a maguk mostani igaz határait és mesgyéik közt, Somlyói Tekintetes és Nagyságos Báthori Kristóf urnak, Biharmegye örökös főispánjának, Várad főkapitánjának s Báthori István fejedelem testvérbátyjának és mindkét nemű örököseinek és utódainak 6000 magyar forint folyó pénzért — melyet egészen és hiány nélkül kezéhez is vett — örök áron eladta, átbocsátotta és előörökösítette, semmi jogot ahoz sem magának, sem örököseinek fenn nem tartva; egyszersmind pedig fejedelem Báthori István méltó tekintettel levén azon hűségre, egyenességre, fáradhatlan szorgalmatoskodásokra, és az évekkel soha el nem évülő dicséretes érdemekre, melyeket a fejedelem nevezett bátyja elébb a magyar királyi korona, azután az erdélyi fe-

¹⁾ Archiv für Siebenb. Landeskunde. Neue Folge II. Band. 39. 1. A negyedik birtok Kisfalud, a mi alább szintén említve lesz.

²⁾ Dissertatio Historico-Critica de duplici ingressu Blandratae in Transylvania sat. 6. 1. Vesd össze: Cista Capit. Alb. Fasc. nro. 53.

jedelemség irányában a helyek és idők minden változásai között egyenes lélekkel vitt végbe, — ezen örök vásári szerződést 1573 évi Orbán pápa ünnepe utáni 6-od napon (május 30-án) költ megerősítő levelébe foglalva, egyszersmind az abban netalán bármiképen lehető és adományozás tárgyát képező kir. jogot nevezett bátyjának és mindkét nemen levő örököseinek és utódinak adományozta, adta és tulajdonába bocsátotta ¹⁾).

Hasonló az eset Alsó-Fejérvármegyében levő Kisfalud nevű, ugyan a gyula-fejérvári káptalan birtokában volt, de az 1556-diki kolozsvári országgyűlésen secularizált s a fiskus tulajdonába átment birtokkal, melyet II. János (Zsigmond) Magyarország választott királya saluzzoi nemes és igen kitünő tudor és udvari physicus Blandrata Györgynek és örököseinek adományozott. Ez adománylevél és róla költ beigtatási jelentés sincs maig felfödözve, de tartalmát fentartotta azon örökvásári szerződés, melyet 1575-ben febr. 16-án Gyula-Fejérváratt egyfelől Blandrata György, másfelől a fejedelem titkára és tanácsosa Berzeviczi Márton szentelt vitéz, Forgách Ferencz kancellár előtt kötött s melynek értelmében az első, nemes Blandrata Lajos apostoli szentszéki jegyző és Blandrata Alphons édes testvéreinek és valamenynyi más testvéreinek, rokonainak és atyjafiainak, kiket az ügy bármiképen érdekelne, terheit magára vevén: önként és szabadon, érett megfontolás után, felette sürgős tekinteteknél fogva, különösen pedig azon okból, mert őrá nézve hasznosabb, más birtokokat akar venni, érintett Kisfalud nevű birtokát, ahoz eleitől fogva tartozott minden hasznokkal és tartozandóságokkal, régi igaz és törvényes határi közt, valamint ugyan II. János méltóságos fejedelemtől nyert dézmavételi jogát is 3000 magyar forint részint aranyban, részint másféle készpénzben egészen és hiány nélkül felvett összegért, elől említett Berzeviczy Mártonnak és mindkét nemű örököseinek adta el örökösen, visszavonhatlanul, birtokába bocsátotta és előrkösítette, semmi jogot sem magának, sem nevezett testvéreinek vagy örököseinek, sem most, sem jövőre fenn nem tartva; mely örök vásárt a fejedelem jóváhagyásával megerősítette, sőt egy később márcz. 13-án Gyula-Fejérváratt költ fejed. megerősítő illetőleg {adományozó-levelében ezen örökvásári szerződést nem csak újból átíratva, hanem megfontolva Berzeviczi Mártonnak hiveséges szolgálatait, melyeket ő szint-

¹⁾ Capituli Albensis Fragmentor. Tom. II. 150—153 ll. az erdélyi volt kir. főkormányzszéki levéltárban.

oly nagy haszonnal, mint dicséretet érdemlőleg vitt végbe, azon birtok határai közt, az Ompoly vizén levő azon egy kerekü lisztörülő malmot, mely régen a Gyula-fejérvári Szent Mihályról nevezett székesegyházban levő Szent Lőrincz vértanu oltára birtokában volt, de a mi adományozás útján tiszteletes és nemes Nováky György pap (Presbyter) birtokába került, ennek pedig örökös nélkül elhalálozása után ismét a fiskusra szállott vissza, valamint mind a birtokban és malomban, mind a dézsmavételi jogban netalán lehető királyi jogot adta és adományozta örökösön és visszazahívhatlanul nevezett Berzeviczi Mártonnak és mindkét nemű örököseinek ¹⁾). Az erről költ birtokbaigatási fejed. parancs-level költ ugyanazon évi márczius 13-án Gyula-Fejérváratt ²⁾), melyben Blandratát Báthori István Fejedelem is tudornak és udvari physikusának nevezi. A beigatás tényleg végbementéről nem ismerek adatot.

Blandratának orvosi működéséről is csak Bátori Kristóf vajdának azon vásármegerősítő, illetőleg adományátruházási levelében van határozott alakban említés téve, mely Kolozsvártt 1581-ben május 7-én költ s melyet épen azért bővebben ismertetni szükségesnek látok.

„Emlékezetül adjuk — így szól a fejedelem ebben — mindenneknek a kiknek illik, hogy mi tekintetbe vevén Blandrata György kitünő (excellens) undvari orvosunknak (Archiatři nostri) a gyógyítás tudományában (in arte medica) kitüntetett nagy igyekezetét és szorgalmát, melynél fogva egészségünk ügye hosszu éveken át az ő fáradozása és orvosi tanácsa által kormányoztatott: Kolozsvármegyében levő Kajántó, Tyburcz és Bogártelke nevű azon három egész birtokot, melyek egykor a kolozsmonostori apátságéi voltak, de az erdélyi és magyarországi részek országgyűlési rendei által már régen Izabella királyné és fia II. János választott király, illetőleg a fiskus részére foglaltattak el, s idő teltével mi jutván Erdély fejedelemségére, a mi adományozásunk alá kerültek, az azokban levő királyi joggal együtt, és pedig: Kajántót egészen minden hozzátartozandóságaival együtt, a közelebb mult évben örökösen, Tyburczot és Bogártelkét felerészben elete tartamáig említett Blandrata Györgynek és örököseinek s utódainak, Tyburcz és Bogártelke másik fele részét pedig Lónai Kendi Sándor tanácsosunknak és Belső-Szolnokvármegye főispánjának s mindkét nemű örököseinek és utódainak adományoztuk, most pedig nevezett Kendi

¹⁾ Capituli Albensis Fragmentor. Tom. II. 148—150 ll. } az erd. kir. főkor-

²⁾ „ „ „ „ „ 83—86 „ } mánysz.levéltárban.

Sándor urnak jeles hűségét és egyenességét tekintetbe véve egy másik fejedelmi levelünkben bele egyeztünk abba, hogy említett Blandrata György Kajántó nevű birtokát szintén egészen és örökösön, Tyburcz és Bogártelke fele részben és csak élete hosszáig kapott és birt birtokait általa valósággal fölvelt 2600 tiszta és igaz súlyu és értékű arany forintért említett Kendi Sándornak és mindkét nemen levő örököseinek és utódainak eladhassa, a minthogy mi is másik fele részét királyi jogunkkal együtt neki és örököseinek átadtuk, adományoztuk és birtokába engedtük volt örök jogon és ő mindezen birtokokba magát beigtattatván: Kajántót örök jogon, Tyburczot és Bogártelkét felerészben Blandrata György életig ideiglenesen, másik fele részét örök jogon tényleg birta és használta is; azonban a közelebbi hónapokban a Jézus társaságabeliek jótékony collegiuma nem csak az ország ifjúságának, de a korosabbaknak, sőt a fejedelmeknek és az egész kereszténységnek érdekében és javára az országba általunk behivatván és az ő fentartásukra a kolozsmonostori zárda István lengyel király által és mi általunk annak átengedtetvén: gondunkot fordítottuk arra mind a lengyel király, mind mi, hogy azon zárdától elidegenített faluk és birtokok a régi birtokhoz vissza bocsáttassanak és kiegészíttessenek. Elöl említett Kendi Sándor a mint eddig is az ország közjára és hasznára néző semmi dologban hátrahúzó nem volt: úgy most sem kívánt az lenni, ennél fogva az elől nevezett egész és fele-rész birtokolat minden tartozandóságaikkal nekünk, illetőleg a Jézus-társaságabeli Collegium egyetemének örök jogon átadta és engedte, hasonlóképen mi is azok kárpótlásul és az átengedett birtokoknak megtérítéseül, másfelől méltó és tiszteletet érdemlő tekintetbe véve Kendi Sándor urnak kitünő hűségét, igyekezetét és munkásságát, a ki hasznos tanácsaival és a mi érdeünkben idegen tartományokba válalt s a legnagyobb dicsérettel és az ország és a mi hasznunkkal s a közjó előmenetelével végzett követségei által mind irányunkban, mind az ország irányában nagy érdemeket szerzett — Kolozsvármegyében Gyalu várához tartozó Makó nevű birtok három részét s mindkettőben lehető királyi jogunkat, minden tartozandóságokkal, dézmaszedési joggal, általában minden névvel nevezendő jogokkal és hasznokkal említett Kendi Sándornak és mindkét nemű örököseinek, azoknak pedig (mit Isten távoztasson) magszakadásával nemes Kendi Krisztina, Zsófi és Zsuzsánna leányainak és azok mindkét nemű örököseinek adtuk,

adományoztuk és birtokukba bocsátottuk örök jogon, visszahivhatatlanul“¹⁾).

Érdekesnek látom azon magyar nyelven költ örökvásári szerződést is közleni, melynél fogva Blandrata Nagy-Enyeden levő házat eladta, mely polgári helyzete, rokonsági és vagyoni viszonyai ismertetésén kívül azon tényt is megállapítja, hogy azon korban a magyar társadalmi élet szokásaihoz nyelv tekintetében is mindenkinek alkalmazkodni kellett. „Én Blandrata György — így szól az szó szerint — ő Nagyságának, Somlyai Báthori Christophnak az erdélyi Vajdának fő Doctora, tesztek ilyen vallást és bizonytságot, az ur ő Nagysága hitese deákja Enyedi István deák előtt, hogy a minémü házat ott Enyeden, mely vagyon Miriszló-utczában, Óragyártó Gergely és Thoroczka Mihály háza között, Cratter²⁾ Lukácstól és feleségétől Anna aszszonytól vettem vala, az atyafiak együtt levén: egyik is a házról engem meg nem ellenzett, hanem én mind éltig békeséges uraságában voltam és az én atyám fia is mind éltig békeségesen lakott benne. Annakutána az én atyám fia halála után, mikor ismét kezemhez vettem volna a házat, miért hogy nem vala ki benne lakjék, látván a háznak pusztulását: azért kezdék reá árost keresni és mind ő magát, mind Cratter Lukácsot feleségével Anna aszszonynyal öszve, kitől én azelőtt az házat vettem vala, s mind pedig Volffard Istvánt megkénáltam vele, hogy megvegyék, mert én eladom az házat; de ők semmiképpen meg nem akarták vennie, hanem önnönmagok igazították reám az jámbor személyt, Mészáros András, és kérének is, hogy árron néki adnám az házat. Azért én az házat úgy mint sajátomat, és melynek sem eladásának, sem megvételének sohol senki ellene nem mondott, azon jussal, igazsággal, a mint én vettem valt, adtam örök áron, meghivhatatlanul az feljül megnevezett Mészáros Andrásnak fiuról fiura 290 forinton, ez jámbor személyek előtt, tudniillik: Antal deák fő eskütt polgár, Pécsi György deák, Gyulai Lakatos Márton Cratter Lukács óragyártó, Gergelyes Olasz Antal előtt, mely 290 forintot azon Mészáros András énnékem épen megadott és én is tőle felvettem, és az házat, melynek eladásának vagy megvételének senki ellene nem mondott, kezéhez bocsátottam. Mely

¹⁾ Capituli Albensis Tom. Fragmentorum II. pag. 128—133. az erdélyi kir. főkörmányszék levéltárában.

²⁾ Nekem úgy rémlik, hogy „Cratzer“, de az erdélyi forrásoktól ég és földtávolban megigazítani vagy ezt hitelesíteni nem tudom. — Közlő.

dolognak nagyobb bizonyosságára és igazságára adtam az jelen való leveletemet, a feljül megnevezett személyek előtt, tulajdon pecséttemmel és kezem írásával megerősítvén“ Keltezése és az aláírás e volt: „Datum Albae Juliae, die 5-ta martii A. D. 1581. Georgius Blandrata Dr. m. p. Subscripsi et meo sigillo munivi“.

A vásárló szerződését a fejedelemnek bemutatván: 1584-ben január 7-én azt mint tartalom és forma tekintetében helyesen kiállítottat, és sem vakarás, sem betoldás által meg nem csonkítottat teljes tartalma szerint helybenhagyta, megegyezésével megerősítette s fejedelmi átiratban kiadta ¹⁾). A fejedelmi megerősítés során e ház kőből épültnek iratik, melyhez különböző haszonvételek és tartozandóságok járulnak, az eladó Blandrata pedig a fejedelem Báthori Zsigmond orvosának és physikusának, magában a vásári szerződésben Blandratának egy atyjafia említetik, a kinek számára a ház véve volt s a kinek onnan kihalása következtében vált ismét szükségessé az eladás. Blandrata valamelyik feljebb megnevezett vagy más testvére volt-e ez atyjafiának nevezett ház-lakó? erről semmi további följegyzést nem találtam.

Még csak egy adatot közlök ez úttal hű fordításban latinul írt és sok tekintetben fontos végrendeletét, mely a fejedelmi udvarral és udvari főemberekkel való benső viszonyát, hitvallási felfogását és érzületét, egyszersmind pedig vagyonosságát is elének tünteti.

„A mindenható Atya Isten dicsőségére — így kezdődik az — s az ő fia a mi Urunk, Jézus Krisztusnak nevében!

„Eldődeink a halál órájára semmit bizonytalanságban hagyni nem kívánván, nehogy perre vagy egyéb dolgokra adjanak okot, még ép és egészséges állapotjokban bölcsen megtették végintézkedéseiket. Mely szentséges szent szokást (sacro sanctum morem) én is követvén, midőn még Isten kegyelméből minden érzékeim épek s egészséges állapotban vagyok, elhatároztam megtenni, saját kezemmel aláírni s pecséttemmel megerősíteni ezen végrendeletemet, a mely — akarom — hogy sérthetetlen és visszavonhatlan legyen, a mit anynyival örömeztőbb teszek, mivelhogy a mikről ezen végrendeletemet teszem, mindazon ingó és ingatlan javaimról szabadon rendelkezni felsőbb engedélyt és jogos meghatalmazást nyertem, miért is a legjobb és legnagyobb Istennek s fejedelmem kegyelmének hálaakat adok.

¹⁾ Báthori Zsigmond erdélyi fejedelem királyi könyve (Liber Regius) I. köt. 900. lapjáról.

„Először is azért rendelem és akarom, hogy azonnal, a mint lelkemet a Mindenható Istennek, a ki azt belém adta, Krisztus által visszaadom, testem a tőlem a végre rendelt, s temetőnek kijelölt helyre vitessék, tétessék lé és temettessék el; elől menjen az evangélikus ¹⁾ iskola minden ének és zaj nélkül, a kiknek fizetetni fog 10 forint, hátul menjenek barátim, a szokott harangozás között, miért a díj szintén megfizetendő lesz.

„Másodszor rendelem és akarom, hogy minden ingó és ingatlan javaimnak általános és teljes örököse (universalis et perpetuus haeres) és birtokosa legyen Blandrata Alphonstól származott unokaöcsém, azon fiu, kit végrendeletemben (in Codicil.) meg fogok nevezni, azon . . . ²⁾ föltétellel, hogy az evangéliumi tudományban (elhagyván merőben a pápistaságot) állhatatosan megmaradjon ³⁾. Ha pedig később tán a római ekklezsia tudományát ismét elfogadná, (mitől Isten őrizzen!) akkor nem akarom, hogy sem örökösem, sem vagyonomban részes (affinis) legyen, hanem minden neki engedett javaim tőle elvételén, kisebb unokaöcsém közül valamelyiknek adassanak, a ki mindenemben örökösöm legyen.

„Harmadszor általános örökösömmé teszem Blandrata Györgyöt ⁴⁾ a következő föltételekkel, melyeket fogyatkozás nélkül megtartani köteles lesz. Hogyha említett Blandrata Györgynek, mint általános örökösömnek pererei vagy más ügybajai lennének, ajánlom őt legelsőben a Nagyságos Fejedelemnek s esedezve kérem őt, hogy megemlékezvén az én régi engedelmes hívségemre, méltóztassék neki segítségül lenni; ajánlom őt továbbá Nagyságos Főudvarmester Gálffi János és Nagyságos Kováchóczi Farkas Főkanczellárius uramnak, a kikiről bizonyosan tudom, hogy a mi régi és állandó barátságunkért nem fognak abban megfogyatkozni.

Legatumok és azok föltételei.

„Ezek után elsőben a Nagyságos Fejedelemnek hagyom egész könyvtáramat, kivevén lutheranus és orvosi könyveimet, me-

¹⁾ E kifejezést a reformált vallások mindenike használta mintegy ellentétül a római vallással szemben, és hogy Blandrata itt evvel és nem az „unitárius“ jelzővel élt, ennek oka részint e névnek szokásba később jövése, részint a Dávid Ferencz ügyében való meghasonlás még mind sajjó emlékezte lehetett.

²⁾ Itt a kéziratban egy—két szónyi hézag van.

³⁾ Az örökös önlekötelezését fennebb ismertettem.

⁴⁾ Tehát itt nevezi meg a végrendelező általános örökösét, a kinek vagyonát hagyta.

lyekre nincs szüksége s nem is igen gyönyörködik bennök; ismét azon két elég szép, aranyozott ezüst poharamat, melyeket mindig én használtam; ismét két alabástrom gyertyatartót és egy calcedon sőtartót hűségem örök emlékezetére.

„Másodszor Nagyságos Géczi (helyesen Ghyczy) János urnak, Erdélyország kormányzójának hagyok két tokban levő dárdát, ismét egy aranyozott olasz vas paizst, ismét egy hasonló aranyozott olasz sisakot és egy derék puskát.

„Harmadszor Nagyságos Gálffi uramnak, a Nagyságos Fejedelem Főudvarmesterének régi viszonyunk emlékeül hagyok egy két márkát nyomó megaranyozott nagy ezüst lószűgy-előt.

„Negyedszer Nagyságos Kováchóczi Farkas uramnak hagyom orvosi, sebészi és bonczteni ugy theologiai, evangeliumi és lutheranus könyveimet; ismét egy három márkát nyomó nagy sőtartót.

„Ötödször Süvegh Albert szebeni királybirónak őszinte és állandóul megőrzött barátságáért s hozzám mutatott sok emberségeért hagyok 12 még soha nem használt ezüst kalánt, mely négy márkát nyom, ismét egy aranyozott, ezüsttel diszített lengyel kardot, ismét húsz magyar aranyot nyomó két darab arany pénzt.

Egyébként a mi cselédimet illeti: rendelem és akarom, hogy a mi fizetésök hátra van, halálom után azonnal nekik kifizettessék, s hogy a mit a felett szolgálatjok jutalmául nekik ajándékban hagytam, mindazt akadálytalanul kapják meg és birják — a mint az a királybirónál ¹⁾ levő saját kézírásomból ki fog tűnni; mindazokat azonban azon föltétellel ajándékozom, hogy engem halálomig híven szolgáljanak, mit ha nem tesznek, mindent veszítsenek el. Katalin szolgálómnak, a ki engem négy éven át hívségesen szolgált, hagyom azon — a királybirónál levő — 50 forintot, melynek most kamatját veszi, de a melyet halálom után, ha addig hívségesen szolgál, onnan fel- és átvehet, másképen valamint többi cselédeim is, semmit sem fognak kapni.

„Méltóságos Uramat, mint legjobb reménységű és várakozásu fejedelmemet, kérem, méltóztassék hozzám való kegyelmességénél fogva védelmezni, nehogy ezen végrendeletem valamiképen megrontassék, megváltoztassék vagy másképen magyaráztassék, hanem maradjon sértetlenül és minden részben épen, a mit az isteni és emberi igazság dicsőítésére teend.

¹⁾ Valószínűen Süvegh Albert szebeni királybiró.

„Ezen végrendeletemet az én parancsolatomból s előlmondásom (dictante me) hívségesen leírta Gyula-Fejérváratt 1588-ban ápril 1-én az én könyvtáramban és írószobámban (in Museo) irnokom (Ammanuensis) N. N. Ha lesz valami, utánpótlandóm, pótlékvégrendeletemből kitünend, ha szükség lesz hogy ilyet készítsék.

„L a j s t r o m a

azon készpénznek, aranygyűrűknek, ruhaféléknek, bőröknek, lovaknak, szőnyegeknek, fegyvereknek, szerszámoknak, konyhaneműeknek, búza, széna, bor, zab, edény, ing, lepedő, láda, ágytakaró és asztalneműeknek, szóval: azon ingóságoknak és háznak, melyek készletben, kezemnél vannak sat.“¹⁾

Ez nagy menyynységű értékről terjedelmesen levén kiállítva, itt említését helykimelés tekintetéből elégnék láttam. Azt hiszem, e végrendelet képes helyreigazítani némely írók ama alaptalan állítását, hogy Blandrata életéiben a katolikus hitre tért volna vissza, vagy hogy általában semmi vallása nem lett volna.

* * *

Itt most megállapodva, ismertetésemet néhány végkövetkezőben vonom össze:

Az olvasó természetesen fogja találni, hogy Blandrata Györgyöt, mint korának minden hitújítóját szigoruan ítelték meg ellenézetü kortársai és élesen itéli meg ma is a vele ellentétes hitnézetü egyháztörténeti írók nagyobb száma; pedig már ma föltétlen kötelesség lenne a megváltozott korszellem és történelmi igazság követelménye szerint az újonnan napfényre jött adatokból ki-deríthető igazságot előítélettől s egyéni elfogultságtól mentten, pártatlanul állapítani meg, nem keverve ítéletünkbe a XVI. század divatos epéskedéseit. Az én közleményeimnek indoka és célja e volt; oly oldalait kívántam föltüntetni e valóban különös embernek, melyek eddigelé kevesek előtt lehettek ismeretesek; Erdély hajdani közéletének oly munkássági mezőiről gyűjtöttem róla kalászatokat, melyeken hogy ő ily mérvben működött, eddigelé némi egésznet mutató összeállításban nem volt egészen feltalálható.

Blandrata életének és hatásának súlypontja kétségkívül a hitújítás s különösen az unitarismus Erdélybe behozásában van, de

¹⁾ Lásd gr. Kemény József Vegyes gyűjteményeiben Kurz Antal kezével irt latin másolatban.

evvel oly bensőleg egybekötött politikai és közéleti cselekvősege, egyik a másikra oly befolyással és visszahatással van, hogy elválasztva tárgyalni majdnem lehetlen a nélkül, hogy a cselekvés indokainak mellőzése, az udvaroknál folytatott munkássága s az általa fejedelmi megbízói nevében és érdekében végzett belső vallási és külső politikai küldetések méltányoltatásának elhallgatása egyfelől a tények mivolta, másfelől a Blandrata valódi jelleme iránt az olvasót bizonytalanságban vagy éppen homályban ne hagyja. Ezért láttam én ezt máskorra halasztandónak.

A mint láttuk, Blandrata a római katolikus Izabellánál, az utolsó éveiben nyíltan unitáriussá lett II. János (Zsigmond), a szintén erős de eszélyes és önmérséklő r. katolikus Báthori István és Kristóf valamint a jezsuiták által jezsuita szellemben nevelt Báthori Zsigmondnál egyiránt kegyben volt s belső tanácsosi rangot s tisztet viselt, valamenynyitől bizalomban és jótéteményekben részesült. Hogy volt ez lehetséges? kérdésül tűnik fel első tekintetre minden gondolkodó előtt, s bizonyára a legnagyobb rész azonnal, tétovázás és hosszszas fontolgtatás nélkül Blandrata ingatag, kegykereső, a hatalmat megkedvelt és elveszteni féltő vagy pedig egészen köznapi udvaronc jellemében keresi és találja fel a feleletet. De ez ítélet nem igazságos, mert subjectiv, csak lélektani indokokon alapul és mellőz sok más tényezőt s azok közt az anyagi haszon nem csekély súlyú indokát.

Blandratának mint mivel olasznak természete volt a síma udvariasság — a ki tanulmányok alapján úgy van róla meggyőződve, ám nevezze csélcsep jellemnek vagy olasz ravaszságnak. Ez az egyik főmozzanat. A másik az, hogy az ő céljainak, hitújítási, válásalapítói hajlamainak az udvari élet felelt meg. Más cselekvési modor és lelkiületi hajlam e helyzettel egyáltalában megférő nem volt, s ha ilyennek csak árnya is föltűnik, ő azonnal az udvaroktól ki fogott volna záratni. Megint egy elbatározó mozzanat sokat hányódása, honából Erdélybe, innen oda vissza, onnan Helvetiába, majd Lengyelországba, megint Erdélybe, s mindenüvé élethivatása s életmód-keresés mellett vallásújítási oly nézeteiért, melyek ott, hol azokat érvényesítési szándékkal nyilvánította, erősb áramlatokkal találkozva, bár sokaknál kelendők voltak, végre kisebbségben maradtak s neki onnan távozását eredményezték. Hogy árat kötött volna ki valahol a reformatio mozgalmához csatlakozásáért, adatot rá nem találtam, inkább azért — a mint látni fogjuk — hogy e

mozgalmat állítsa meg. Járt országról országra, ha úgy tetszik kalandor — de elvek és szabad eszmék kalandora-ként, és nem más, hanem a maga költségén, az inquisitio kezét Paduában, s hihetően Servet sorsát Genfben, Calvin vas uralma köréből gyors meneküléssel kerülve ki. Ily életmódra nem veti fejét az, kit vagyoni tekintetek és köznapi indokok vezetnek. Ha a szinte husz évi vándor-élet Blandratára sok tekintetben átalakítólag hatott s benne azon elhatározást érlelte meg, hogy az erdélyi fejedelmi udvarokban föltalált nyugalmit és szerencsésjét — a mi szép állása volt — ne kockáztassa, sőt megbecsülje — azt hiszem, ez oly indok s oly érves tekintet, mit elvben s föltétlenül elítélni nem helyes. Az uralkodó többségek zsarnok uralma, a különböző meggyőződésért való folytonos keresztül-nézetés, üldöztetés, magunknak és kivált a hozánk tartozóknak, világ szerint szólva, megsanyargatása végre is kifárasztja a lelket s nyugalomra, özszebb vonulásra és resignatióra hangolja a kedélyt. Blandratának csak önszemélye forgott fenn, de úgy hiszem, az is elég volt oly önelhatározásra, a milyent élete mutat. De neki szakhivatása is figyelmet érdemlő mozzanatot képez, mely őt mindenhol szükségessé tette. Értelmes orvos mindenütt szives fogadtatásban részesül, kit könnyen el nem bocsátnak. A meggyógyított beteg és orvos közt oly önkénytelen, benső rokonszenv fejlődik ki lassanként, melyet kimagyarázni igen, de megszüntetni csak nagy okok miatt lehet. Nagyon kevés önmegtágadás s csak némi gyöngéd figyelem kell az orvos részéről, hogy az irányában egyszer gyökeret vert vonzódás hajlamát állandóul megtarthassa. Ebben van az ok, hogy sem Blandrata az erdélyi fejedelmek udvarát vallási nézetkülönbség miatt el nem hagyta, sem a fejedelmek őt ezért el nem távolították. Ugy kell lenni, bajos volt helyét mással pótolni.

Itt az a kérdés támad: vajjon e viszony fennállásának Blandrata, a hitújító s később unitárius, és urai, a többnyire buzgó római katolikusok vittek-e elvi áldozatot? S ha igen — a mint ez önmagától érthető — melyik, mily mérvben?

Nagy súlyt fektettem tanulmányimban e kérdésekre.

A fejedelmekről történelmileg bizonyos az, hogy tanácsosaik, udvari egész környezetök a reformatio szelleme által anynyira át voltak ez időben hatva, annyira volt lutheránus, református és unitárius hitvallású s oly kevés a római katolikus, hogy nekik e hatalmas áramlatot feltartóztatni nem lehetett, legfeljebb mérsékel-

hették, és azt tették is, a fejedelmi tekintély és hatalom súlyával nyomva, a hivatal- és birtok-adományozás lépén megfogva, a kiket ingadozóknak találtak; de az adott helyzet kényszerének hódolniok kellett, ha a fejedelmi süveget birni akarták. Gromó András 1564—65-ik évről költ tudósításában e tény teljesen igazolva van: a 12 tanácsos közt csak kettő—három nem protestáns.

Nem ily könnyű Blandratára vonatkozólag a felelet, mert rá nézve első hitelességü forrásokban világosan kifejezve a föltett előbbi kérdésekre semmi fölvilágosítás nem található. Épen ez okból s e mozzanatra nézve keresve valami positiv adatot vizsgáltam át s közöltem ez értekezésemben tán kelleténél bővebben a neki adott fejedelmi adományleveleket, de azoknak szövegében s indokaik közt sincs semmi határozott említés; sőt — a mint fennebb is érintettem — orvosi érdemeit s e téren tett szolgálatait is különösebben kifejezve csak Báthori Kristóf említi föl, a ki tudva levőleg sokat betegeskedett, tehát udvari orvosa által hosszasan és sikerrel gyógyítottatott, mit ő adomány-levelében el is ismert.

„Az adományozások indokai öszszevontan sem nyujtanak biztos támpontokat. Első, a kitől Blandrata birtokot nyert, II. János (Zsigmond), de az adománylevél eddigelé nincs felfödözve, tehát nem tudható: vajjon az orvosi szolgálatokon kívül, miket Báthori István megerősítő levelében érint, nincs-e abban az adományozásnak valamely külön indoka megnevezve? Később tán lesz módom — ha kedves erdélyi hegyeink közé ismét visszatérhetek — a fejedelem királyi könyvéből ezt kinyomoznom. Másik adományozó Báthori István, ez a fejedelem sem említi külön indokot. Harmadik Báthori Kristóf, ezt már érintettem. Negyedik Báthori Zsigmond, egy ház-vásárhoz adta megegyezését, valamint ingó és ingatlan birtokairól s javairól rendelkezési jogot engedett számára ¹⁾, a mi kétségkívül a nevében kormányzó Tanács és a később alkotott Triumvirátusban levő unitáriusok befolyására történt; de egyikben sem fordul elé indokolás; sőt ki kell mondanom, nekem ugy tetszik, mintha Blandrata érdemeinek birtokadományok által elismertetésében és így az ő megjutalmaztatásában szándékos lenne azon homályosság, a mi kétségtelenül létezik és azon föltevésre ad okot, mintha az adomány valódi indokai elhallgatva lennének, a minthogy ezt, udvari kormányzati és diplomatiái

¹⁾ Ez alakilag bizonyítva nincs, de Blandrata végrendeletében világosan említi, hogy ily engedélyt nyert a fejedelemtől.

tekintetek, valamint a szolgálatok és érdemek olykor discretiot igénylő természete vagy tán épen kényessége is magukkal hozzák.

Másodfontosságú források az egykoruak följegyzései. Ebben hiány nincs. Blandratáról igen sokan irták kortársai közül s később élt írók is, hogy a Báthoriak udvarában „maradhatásért korábbi vallásos meggyőződését megváltoztatta, a jezsuiták kegyét s barátságát kereste, Dávid Ferencztől ezek vonták el, sőt nyílt ellenfelévé tették, hogy Ruben Lenárd jezsuita utazó nála látogatást tett — ezt és hasonlókat azon idők eseményeiről emlékező minden krónikairóknál, biographusnál és történetirónál olvashatni. A jezsuitákkal való érintkezés, mérsékelt és közvetítő unitáriusság és végnapjaiban r. katholikussá léte, forgalomba hozott vádja a tényleges helyzet nem jól felfogásából származhatott inkább, mint Blandrata vallástalanságából vagy épen apostasiából. A kik e kérdéstről igazságosan akarnak ítélni, meg kell fontolniok, hogy a János Zsigmond alatt unitáriussá lett fejedelmi udvar legalább fejében a három Báthoriban kétségen kívül egyszerre r. katholikussá változott át. Ezt az unitárius tanácsosoknak tényül kellett elfogadni épen úgy, mint a Báthoriaknak azt, hogy unitárius tanácsosoktól engedjék magukat — legalább ideig-óráig — környezetni és tanácsoltatni. A kanczellár Csáki Mihály helyett — mivel ő láthatóan vén és elgyöngült volt — egyszerre Forgách Ferencz r. katholikus püspök lett. De azon tanácsosok helyett, kik az ország kormányzását egy évtizedig sőt tovább vitték, új embereket vinni be csak a régiek elbocsátásával lehetett volna. Ez pedig teljes lehetetlen volt. Türiök kellett tehát egymásnak, tágítani vallásos elveik merevségén, hogy együtt megférhessenek, s hogy a többet engedők az alattvalók legyenek, azt hiszem természetes. Báthori Zsigmondnak magasb neveltetésére Gálfi János az unitárius főudvarmester viselt gondot, de a tényleges tanítást jezsuiták vitték. Báthori Istvánnak egy 1581-ben jun. 12-én bátyja, Kristóf fejedelem halála után a 12 kormányzó tanácsoshoz irt levele éles világot vet e helyzet szövevényei közé. „Ez előtt való két levelemben is intettem kegyelmeteket — írja a király — hogy az gyermeknek tanításában semmi változást ne tegyenek, se pedig a religioban meg ne háborítsák (unitáriussá ne tegyék, kétségkívül ezt érti a király), most is azont kívánom kegyelmetektől, kiben hiszem, hogy kegyelmetek semmi difficultást nem teszen. Az két Jesuvitát (igy!), az melyekkel az gyermeket tanítottatta, valaminemü rendelésbe az szegény bátyám tartotta, azon

állapotban és békességben s tisztességben tartásák; ha a mit in eos conferet humanitatis, mihi id factum putabo. Az monostori és kolozsvári Collegiumot és Societast (érti a behozott Jesuitákat) kegyelmek minden injuriától megoltalmazza és mindenekben megtartsa az szegény bátyám rendelése szerint, és ha mit épületire a Collegiumnak designált, ordinált, azt ti kegyelmek beteljesítse... Az gyermek körül az mely inasok ez ideig forgolódtak, ugyanazok megmaradjanak, és a kiket újonnan adjiciál többet kegyelmek, az miképen hogy talán szükség, hogy többen legyenek, modestusokat szerezzon kegyelmek, kik tenerum illius animum non scandalizent, se szavakkal, se magok viseletével... " 1).

Azt hiszem, ez adat képes meggyőzni bár kit arról, hogy egy katolikus fejedelem más vallásu udvari emberei a helyzetnél fogva kényszerítve vannak alkalmazkodók lenni, s igen bajos tudni azon határt, melyen innen a mi kötelesség és becsület volt, tul már elvszegéssé s megróvás tárgyává válik... Enynyit erről általában.

A Blandrata vagyona vágyása tekintetében a külső emlékirók között legfigyelemre méltóbbnak Socini Faust állítását tartom, ki az ő benső barátja, Dávid Ferencz ellenében a tudomány fegyvereivel küzdő társa s ennek előbb az ország és országgyűlés többsége előtt, azután a reformatio és az akkori theologiai irodalom fővezetőinek közvéleményében lealáztatása sőt megbuktatása eszköze volt, s a ki maga Blandratáról ugy nyilatkozik: „hogy ő utolsó éveiben vagyonszomjánál fogva korábbi hitelveitől elállott és a jesuitákhoz pártolt“. Az egykoru unitáriusok ítéletét — a mit döntőnek tartok — egy már fennebb jelzett későbbi alkalommal fogom indokoltan elmondani.

Hozzávetésekre alapítani ily fontos kérdések feletti ítéletet, a szív bensőjét és a szándékokat kutatni vagy valakire e vagy amaz indokot fogni rá, nem tartom helyesnek és szabadnak; de a dolgoknak természetéből, a tényeknek és eseményeknek okaikkal öszszövetéséből szabad és biztos a következtetés és ítéletalkotás.

Gromo András, olasz fejedelmi követ János király udvarában emlékezetben hagyta, hogy a király Balassa árulása miatti lelki felháborodásában hívta be titkos tanácsosul Blandratát, hogy legyen egy tanult bizalmas embere, kivel az uralkodás nehezebb dolgait

1) A m. tud. Akad. ily czimű kéziratából: Litterae Procerum Transylvaniae 100. 101. 102. levél.

megbeszélje, s bizonyára nem egyébért, mint maga irányában leköttelezése, helyzete kényelmének, jelleme és tanácsai függetlenségének biztosításául adományozta őt meg négy jószággal. 1563-ban Báthori István mellé azonnal I. Ferdinándhoz követségbe, 1564-ben az enyedi zsinatra személyét képviselő elnökké nevezte ki, s némelyek állítása szerint a mint Báthori az első alkalommal szerzett érdemeiért kapta jutalmul Dobokavármegyében Göcz nevű falut: ugy Blandrata is Kisfaludot, a miről más írók azt állítják, hogy az enyedi zsinat elnökségeért kapta volna. Akármikor egyszerre vagy két ízben történt azonban a négy birtok adományozás, anynyi bizonyos, hogy e birtokok mint secularisált r. katolikus papi javak, a reformatio ügyét Erdélyben hathatósan s személyes tényeivel előmozdító és fejlesztő sőt később ennek legutolsó és legszabadabb elvű fejleményét, az unitarismust diadalra juttató férfinak adományoztattak, azon király által, a kit ősei vallásától elvonva, e hitnek leginkább ő nyert meg, s ennek hatalmas védnökévé és törvényes megalapítójává Dávid Ferencz felekesen szólása mellett főleg az ő udvarnál való nagy befolyása és kedvessége tette.

Ezen birtokok közül a három elsőt Blandrata 1573-ban a fejedelem beleegyezésével Báthori Kristóf váradi kapitánynak 6000 magyar forintért, a negyediket 1575-ben Berzeviczi Mártonnak 3000 magyar forintért adta el. Minő indokból történt ez, tudni nem lehet, de az tény, hogy a vajda Báthori István 1573-ban oly súlyos betegségen ment át, hogy Pongrácz Frigyes, Miksa császárnak az ő udvarában járt követe, Blandrata azon orvosi ítéletét adta levélben tudomására, hogy: „élete egy évnél tovább nem terjed“¹⁾. Lehet, hogy az első által ezért kívánta a vajda elismerését kifejezni s egyszersmind bátyjának is szolgálni, vagy a mindkettőjök szíven feküdt unitarismus gyöngítéseért katolikus érdekekben s egy később valósítandó célért tette; az 1575-diket pedig minden kétségen kívül azért, hogy a lengyel királyi koronának számára megszerzése ügyében őt szoroson magához fűzze s leköttelezze. Kilencz ezer forint kész arany-ezüst pénz ez időben igen szép összeg volt egy elaggott férfinak! Hogy Báthori célját elérte, mutatja Blandratának a lengyel királysági ügyben tanusított és teljes sikerre jutott buzgólkodása. De hogy neki, mint a fejedelmi udvar jótéteményeit élvező gyöngébb félnek pusztán unitárius érzületén és

¹⁾ Szilágyi Sándornak Erdélyi Országgyűlési Emlékek czimű műve előkészületi adataiból.

nézetei merevségén változtatva, az udvarhoz simulni és sokban engedve, sőt olykor tán nem kellemes megbízatásokat is végrehajtva alkalmazkodnia kellett, azt hiszem, ez oly természetes és szükség-szerű, hogy bizvást tényül lehet elfogadni a nélkül, hogy általa akár az ő emlékezetét, akár a történeti igazságot sértsük. Kétség-telen bizonyítéka ennek az ő nézet- és érzületváltozásának, Dávid Ferencz irányában ezen túl elítéltetéseiig való magatartása, a mi-ről majd később.

Egy másik, ennél nevezetesebb és döntőbb — mert egészen világos — tény — Báthori Kristófnak 1581-ben az iránt adott fejedelmi megegyező levele, hogy Blandrata György a kolozsmonostori uradalomhoz tartozott, fenn már említett három faluban részint örökös, részint ideiglenes birtokjogát 2600 magyar forintért Kendi Sándornak adhassa el. E levelében a fejedelem maga mondja, hogy e birtokokat ő a közelebbi múlt évben — tehát 1580-ban — adományozta volt Blandratának, hogy ugyan a közelebbi hónapokban — tehát 1581 január—ápril körül (mert a fejedelem megegyezési levele május 7-én költ) ő és öcsce, a lengyel király: „a jezsuita társaságbeliek Collegiumát nem csak az ország ifjúságának, de a korosabbaknak, a fejedelmeknek sőt az egész kereszténységnek érdekében Erdélybe behívták s a kolozsmonostori uradalmat fentartásuk végett nekik átengedték“, hogy a Blandrata által birt jogok ezen uradalomhoz tartóznván és a fejedelem és István király az at-tól elvont birtokok visszaszerzését s viszont a törzsbirtokhoz csatoltatását elhatározván: Kendi Sándortól mind az általa felerészben birt, mind a Blandratától vásárolt említett birtokoknak megfelelő esere mellett visszabocsátását kívánták, az, minthogy a haza köz-javára és hasznára néző dolgokban eddig is visszahuzó nem volt, most is abba beleegyezett, a mondott birtokokat a fejedelemnek, illetőleg a jézus társaságabeli Collegiumnak örök jogon átadta és engedte s érette kárptólásul a fejedelemtől más birtokot az ő és ország érdekében tett ezen és más nagy szolgálataiért pedig kitün-tető elismerést nyert.

Ha már most figyelembe vesszük azt, hogy Blandrata az adományt 1580-ban kapta, mikor az ő — mint unitárius ember — jelentésére és vádjai folytán, s a szintén unitárius Kendi Sándor kan-czellár elnöksége alatt 1579. jun. 3-án Gyula-Fejérvárt tartott ve-gyes vallásu papok és világiak zsinata Dávid Ferenczet mint hitújítót holtig tartó várfogságra ítélte s ő nov. 15-én börtönében már meg

is halt volt; ha meggondoljuk, hogy ez adomány levél maig fölfedezve nincs, ennél fogva annak indokai ismeretlenek, hogy ő az adományozott birtokokat egy évig sem használva, 1581-ben már Kendinek adta el, végre hogy ez is még azon évben, május 7-én, az azon év elején behozott jezsuita társaságnak engedte át és hogy e sűrű és gyors birtokváltozások közül csak az utolsóól van fenn a fejedelmi megegyező levél; továbbá, ha megfontoljuk, hogy a fenforgó egyházi birtokokat maga a törvényhozás secularizálta s rendelte a fiskus és ország hasznára fordíttatni, tehát az országgyűlés akarata s beleegyezése nélkül oly szerzetnek nem is volt adományozható, mely törvény által volt az országból kirekesztve, a mit mind az adományozó fejedelmek, mind Kendi Sándor kancellár jól tudtak; végre ha emlékezetbe idézzük, hogy az oly mohó sietéssel lejáratos kettős eladás, csere és egy harmadiknak kezére s birtokába juttatás után 20 nappal május 27-én Báthori Kristóf fejedelem is meghalt: azt hiszem mindezekből logikailag foly és jogosult ama következtetés, hogy a hitbéli meggyőződéseért vértanui halált szenvedett Dávid Ferencznek az egyház törvényes hatósága körén kívül perrel megtámadtatása, hitújítói törvénytelen pörfolyama és illetéktelen bírák által alkotmány sértő módon elítélte-tése, Blandrata György és Kendi Sándor adományai, vásárait és utóbbinak cseréje, a jezsuitáknak Erdélybe behívása s épen unitárius főemberek által birt jószágokkal való megajándékoztatása közt ugy logikai és okbeli, mint történeti és erkölcsi szoros egybefüggés van; s a Blandratát és Kendit ért fejedelmi kegy egyenesen az 1579-ik évi zsinati érdemek megjutalmaztatása: hol a tény alkotmányellenes, az indok a közerkölcsiséget sérti, adót és elfogadót megbélyegez, compromittálja a reformatio addigi vívmányait, egy törvényes hitfelekezet alapjogait eltiporja s az egész eljárás elszomorítóan sötét árnyat vet az erdélyi fejedelmi udvarra és magára a korszakra.

Források: Defensio Francisci Davidis sat. Sandii: Bibliotheca Antitrinitariorum sat. Fosztó-Uzoni és Kozma kézirati egyháztörténete sat. Burján: De duplici ingressu Blandratae in Transylvaniam sat. Historia Ariariorum sat. Theodori Beza: Vita Calvinii sat. Calvin: Opera omnia sat. Haner: Historia Eccl. Transylv. sat. Bayle, Morerius, Wetzer, s több egyháztörténeti Lexiconok, Miles, Seivert, Soterius és több száz irók művei sat. sat.